

Homofobie: Welk probleem? Wiens probleem?

Theo Sandfort

HIV Center for Clinical and Behavioral Studies, New York State Psychiatric Institute and Columbia University, New York, USA

Samenvatting

Het begrip 'homofobie', dat nu ruim dertig jaar bestaat, heeft veel onderzoek, theorievorming en vooral ook maatschappelijke actie gestimuleerd. Het begrip is ook veelvuldig bekritiseerd. Alternatieve begrippen zijn geopperd die allen een verschillend perspectief op het verschijnsel leveren. Een vaak opkomende vraag is of homofobie in Nederland nog steeds een probleem is. Onderzoeksgegevens suggereren grote tolerantie, vooral in vergelijking met andere landen. Het is de vraag in hoeverre werkelijk van acceptatie sprake is. Het is mogelijk dat opvattingen over homoseksualiteit veranderen, maar dat onderliggende sentimenten ongewijzigd zijn. In dat verband wordt over moderne homofobie gesproken. Homofobie, die in uiteenlopende vormen voorkomt, heeft gevolgen voor de geestelijke gezondheid van homoseksuele mannen en vrouwen. Onduidelijk is waar mensen nu eigenlijk een probleem mee hebben als het om homoseksualiteit gaat. Om homofobie daadwerkelijk te kunnen aanpakken is verder onderzoek nodig.

Het begrip homofobie werd het eerst gebruikt in 1972 door George Weinberg (Weinberg, 1972) in zijn boek "Society and the healthy homosexual". Hij gebruikte het woord als verzamelterm voor alle negatieve affectieve reacties op homoseksualiteit. Weinberg was natuurlijk niet de eerste die schreef over alle afwijzende reacties en vooroordelen ten aanzien van homoseksualiteit, maar wel de eerste die het verschijnsel een naam gaf.

Het bleek politiek een erg krachtig en effectief woord. Het begrip stimuleerde onderzoek, theorievorming en natuurlijk vooral ook maatschappelijke actie. Het is veelvuldig gebruikt en is voor velen nog steeds het eerste woord dat opkomt om anti-homoseksualiteit te ontmaskeren en aan de kaak te stellen. Het be-

grip homofobie is echter ook door verschillende auteurs bekritiseerd (Herek, 1998): Helpt het ons werkelijk om discriminatie en onderdrukking van homoseksualiteit te begrijpen?

Een eerste punt van kritiek betreft de uitgang van het woord. 'Fobie' suggereert dat anti-homoseksuele houdingen en gedragingen uit angst voorkomen. Hoewel het voorkomt dat homofobie wordt ingegeven door angst, is dat zeker niet altijd het geval. Afkeer, vijandigheid en onbegrip lijken ook een rol te spelen. In feite kan anti-homoseksueel gedrag voortkomen uit uiteenlopende motieven en achtergronden (Herek, 1987). Heel simpel kan het te maken hebben met onwetendheid, geen idee hebben van wat homoseksualiteit is. Maar ook mensen die slechte ervaringen hebben met homoseksuele mannen of vrouwen kunnen anti-homoseksuele gevoelens ontwikkelen. Anti-homoseksuele houdingen komen soms ook rechtstreeks voort uit iemand religieuze overtuiging. Mensen kunnen ook anti-homoseksueel gedrag vertonen om te laten zien dat ze bij een bepaalde groep horen en dat "homo's niet als wij zijn." Homoseksualiteit kan heteroseksuele mannen onzeker doen voelen over hun mannelijkheid en op die manier negatieve reacties oproepen (Theodore & Basow, 2000; Wilkinson, 2004). Mensen kunnen zich negatief uitlaten ten aanzien van homoseksualiteit om te voorkomen dat andere mensen denken dat men homo is. Met andere woorden, hoewel homofobie kan voortkomen uit angst (Chuang & Addington, 1988), zijn er uiteenlopende andere redenen waarom mensen

Dr. Th.G.M. Sandfort, sociaal psycholoog, HIV Center for Clinical and Behavioral Studies, New York State Psychiatric Institute and Columbia University, 1051 Riverside Drive Unit 15, New York, NY 10032, USA; tgs2001@columbia.edu.

Lezing gehouden op de Studiedag Homoseksualiteit en Stigmatisering, georganiseerd door de Nederlandse Vereniging voor Seksuologie, in samenwerking met de Schorerstichting, de Rutgers NISSO Groep en de Universiteit Utrecht, op 14 juni 2004 te Utrecht.

Mijn dank gaat uit naar verschillende personen met wie ik heb samengewerkt en die mijn ideeën mede hebben gevormd, en met name Henny Bos, Gregory Herek, Hanneke de Graaf, Ron de Graaf, Ilan Meyer, Charles Picavet, Ine Vanwesenbeeck en Jeffrey Weiss.

Ontvangen: 15 november 2004; Geaccepteerd: 24 december 2004

anti-homoseksueel gedrag vertonen.

Een tweede punt van kritiek op het woord homofobie is de suggestie dat het om een pathologisch verschijnsel gaat. Hoewel mensen die er last van hebben fobieën in de regel als erg ontwrichtend ervaren, is dat bij homofobie zelden het geval. Het werkt eerder zelfbevestigend en versterkend, omdat mensen in de omgeving er niet anders over denken. Homofobe mensen ervaren die conditie ook niet als een ziekte waar ze zo snel mogelijk vanaf zouden willen.

Een ander punt van kritiek is dat het begrip homofobie het probleem individualiseert. Het ontkent daarmee dat anti-homoseksueel gedrag onderdeel is van een sociaal systeem waarin heteroseksuele monogamie de norm is en anti-homoseksuele houdingen door uiteenlopende instituties worden bevorderd.

Alternatieve begrippen

Het ligt voor de hand dat, met alle kritiek op het begrip homofobie, er andere begrippen zijn geopperd. Deze begrippen hebben verschillende achtergronden en kijken vanuit uiteenlopende perspectieven naar het probleem. Een begrip dat bijvoorbeeld door aanhangers van Queer Theory is geïntroduceerd is "heteronormativiteit" ofwel heteronormativiteit (Franck, 2002). Queer Theory bekritiseert de idee dat je alleen maar homoseksualiteit en heteroseksualiteit zou hebben, dat mensen of het één of het ander zijn (Lesser, 1996). De praktijk laat niet alleen zien dat ook biseksualiteit voorkomt, maar ook dat welke seksualiteit dan ook op uiteenlopende manieren wordt vormgegeven en ervaren (Garnets, 2002). Een nadeel van het begrip heteronormativiteit is dat het suggereert dat het alleen een kwestie van normen zou zijn. Het gaat echter ook om gedragingen, met voor de betrokkenen soms verreichende consequenties (Herek, Gillis, & Cogan, 1999; Meyer, 2003).

In een recent verschenen artikel stelt Gregory Herek, een van de meest toonaangevende onderzoekers op dit gebied, voor om de term homofobie te vervan-

gen door drie andere begrippen (Herek, 2004). Deze begrippen -seksueel stigma, heteroseksisme en seksueel vooroordeel- zouden ons moeten helpen het verschijnsel beter te begrijpen en meer doeltreffend aan te pakken.

"Seksueel stigma" definieert Herek als de gedeelde kennis dat de samenleving over het algemeen negatief aankijkt tegen elke vorm van niet-heteroseksueel gedrag, identiteit, relatie of gemeenschap. "Heteroseksisme" is voor Herek het systeem dat de grondgedachte en de gebruiksaanwijzing voor seksueel stigma levert. Het omvat dan ook opvattingen over gender, moraliteit en gevaar, die homoseksualiteit en seksuele minderheden als afwijkend, zondig en bedreigend definiëren en vijandigheid, discriminatie en geweld tegen seksuele minderheden legitimeren. Het derde begrip, "seksueel vooroordeel," gebruikt Herek voor het aanduiden van negatieve houdingen gebaseerd op seksuele voorkeur, waarbij het object van die houdingen homoseksueel, biseksueel, maar ook heteroseksueel kan zijn.

Deze drie alternatieve begrippen maken duidelijk dat als we het begrip homofobie blijven gebruiken, het om een complex verschijnsel gaat. Gezien de kracht van de term is het onwaarschijnlijk dat homofobie uit onze vocabulaire zal verdwijnen. Ik zal het woord hier dan ook blijven gebruiken.

Homofobie, nog steeds een probleem?

Is homofobie in Nederland eigenlijk nog wel een probleem? Het is een vraag die verslaggevers regelmatig stellen, meestal op retorische toon. En er is in Nederland (en in het buitenland, zie bijvoorbeeld Yang, 1997) natuurlijk het nodige veranderd in de afgelopen 100 jaar, zowel op wettelijk gebied als vanuit sociaal oogpunt (De Graaf & Sandfort, 2000; Sandfort, 1998; Van de Meerendonk, Eisinga, & Felling, 2003; Van de Meerendonk & Scheepers, 2004; Van den Akker, Halman, & De Moor, 1994). Dit wordt snel duidelijk wanneer je verslagen leest over het optreden van justitie en politie, toen vlak na de Tweede Wereldoorlog de homo-

Tabel 1: Hedendaagse opvattingen van Nederlanders over homoseksuele vrouwen en mannen¹

	(heel erg) mee eens	(heel erg) mee oneens
Lesbische seksualiteit past gewoon niet in onze samenleving	8,9%	77,0%
Seks tussen twee vrouwen is niet natuurlijk	21,2%	57,0%
Lesbische seksualiteit is geen probleem voor mij	68,6%	16,5%
Seks tussen twee lesbische vrouwen is walgelijk	14,2%	69,4%
Lesbische vrouwen zijn abnormaal	7,2%	80,7%
Ik keur mannelijke homoseksualiteit af	16,4%	79,6%
Homoseksuele mannen zijn geen echte mannen	22,0%	74,7%
Seks tussen twee mannen is zonder meer fout	23,5%	71,0%
Mannelijke homoseksualiteit is een natuurlijke uitdrukking van mannelijke seksualiteit	32,1%	38,1%
Mannelijke homoseksualiteit gaat tegen de natuur in	20,7%	55,4%

¹ Gebaseerd op Van den Meerendonk et al. (2003).

beweging haar schuchtere eerste stappen zette. Groepsbijeenkomsten werden door de politie bespionneerd (Tamboer, 1972; Tielman, 1982). Dat zou nu ongehoord zijn en het is moeilijk om voor te stellen dat dit nog niet zo lang geleden is. De belangrijkste verandering is misschien wel dat eerst homoseksualiteit, opgevat als een ziekte, het probleem was. Nu is, ook op politiek niveau, het gebrek aan acceptatie van homoseksualiteit het probleem (Paars over roze, 2001).

Als argument voor de stelling dat homofobie in Nederland geen probleem meer is wordt vaak aangevoerd dat er geen wettelijke discriminatie van homoseksualiteit meer bestaat. En dat is natuurlijk correct. Maar de gedachte gaat dikwijls verder: "Sommige mensen mogen dan nog wel negatieve ideeën hebben over homoseksualiteit, maar wie kan hun dat recht ontzeggen? Over het algemeen is er geen vijandigheid meer, met uitzondering dan van enkele opgeschoten jonge allochtonen. Dus houdt op met klagen!"

Dit optimisme blijft me verbazen. Het is eigenlijk hetzelfde als met vrouwenemancipatie. Ja, er is een boel veranderd, maar wie zou durven zeggen dat mannen en vrouwen op gelijke basis deelnemen aan de samenleving? Dit soort veranderingen gaat langzaam en vergt veel tijd.

Recent onderzoek van Van de Meerendonk et al. laat zien wat Nederlanders er vandaag de dag voor meningen op na houden (Tabel 1; Van de Meerendonk et al., 2003). De opvattingen van de gemiddelde Nederlander over homoseksualiteit lijken nogal mee te vallen. Negatieve houdingen ten aanzien van homoseksualiteit worden vaker gevonden bij mannen, ouderen, gelovigen, rechts stemmers, lager opgeleiden, en mensen uit de lagere sociale klasse. Mensen met homofobe opvattingen vinden dat homoseksuele mannen en vrouwen geen gelijke rechten verdienen, ze hebben traditionele opvattingen over vrouwen, en hechten meer waarde aan het traditionele huwelijk. Dit zijn verbanden die in vrijwel al het -voornamelijk buitenlandse- onderzoek naar homofobie naar voren komen (Herek, 1988; Herek, 2002; Kite & Whitley, 1996).

In de World Value Survey² werd aan Nederlanders gevraagd wie men niet als buur zou willen hebben (Tabel 2). De antwoorden op deze vraag suggereren dat je in Nederland niet zo slecht af bent als homoseksueel. Mensen van een ander (dan het blanke) ras en gastarbeiders zijn weliswaar beter af, maar Moslims en mensen met AIDS zijn minder gewenst, om niet te spreken over zware drinkers en drugverslaafden.

Tabel 2: Percentage Nederlanders dat een bepaalde groep mensen niet als buur wil hebben*

Mensen van een ander ras	5,6%
Immigranten/gastarbeiders	7,0%
Homoseksuelen	8,4%
Moslims	11,6%
Mensen met AIDS	12,8%
Emotioneel instabiele mensen	15,3%
Mensen met een strafblad	28,2%
Zware drinkers	60,3%
Drugverslaafden	72,7%

* Gebaseerd op gegevens van World Values Survey.

Nederland in vergelijking met andere landen

De World Value Survey, een wereldwijd onderzoek naar sociaal-culturele en politieke verandering, bevat nog andere relevante gegevens. Het onderzoek wordt uitgevoerd door een netwerk van sociale wetenschappers aan vooraanstaande universiteiten over de hele wereld. Voor dit onderzoek wordt in bijna 80 landen nationaal representatieve steekproeven onderzocht. Sinds 1981 hebben vier metingen plaatsgevonden en die maken valide vergelijkingen mogelijk, zowel over tijd als tussen landen. Homoseksualiteit is één van de vele onderwerpen die in het onderzoek naar voren komen.

In het World Value Survey wordt een vraag gesteld die direct ingaat op wat mensen van homoseksualiteit vinden. Mensen wordt gevraagd om op een schaal aan te geven of homoseksualiteit nooit (1) of altijd (10) te rechtvaardigen is. Tabel 3 laat zien hoe mensen van verschillende nationaliteiten de vraag beantwoorden. En wat blijkt: in vergelijking met andere landen wordt

Tabel 3: Proportie personen dat homoseksualiteit altijd of nooit gerechtvaardigd acht in verschillende landen**

	Altijd gerechtvaardigd	Nooit gerechtvaardigd
Nederland	46,7%	10,2%
IJsland	18,2%	22,8%
West Duitsland	12,7%	29,3%
Finland	11,6%	30,1%
Denemarken	16,7%	35,1%
Canada	8,1%	35,4%
Frankrijk	6,6%	37,7%
België	8,9%	38,3%
Groot-Brittannië	4,6%	39,1%
Italië	7,8%	40,3%
Spanje	10,0%	40,5%
Oost Duitsland	10,3%	41,2%
Verenigde Staten	3,8%	51,1%
Japan	2,3%	53,9%
Hongarije	12,9%	71,1%
Turkije	0,7%	81,8%
Rusland	0,4%	83,7%
China (1990)	0,0%	89,4%

** Gebaseerd op gegevens van World Values Survey.

² <http://www.worldvaluessurvey.org>

in Nederland de hoogste graad van acceptatie gevonden!

Is het echt zo positief?

De data suggereren dat homoseksualiteit in Nederland—zeker in vergelijking met andere landen—behoorlijk is geaccepteerd en dat homofobie nauwelijks nog een probleem is. Maar de vraag is in hoeverre de opvattingen die mensen hebben ook hun gedrag voorspellen. Mensen weten ondertussen hoe ze geacht worden vragen over homoseksualiteit te beantwoorden en dat anti-homoseksuele opvattingen “not done” zijn. Op zich is dergelijke politieke correctheid natuurlijk een hele vooruitgang. Deze vooruitgang lijkt er op te wijzen dat de traditionele ideologie, volgens welke homoseksualiteit abnormaal, zondig en ziek is, aan het verdwijnen is. Maar geldt dat ook voor de onderliggende sentimenten?

Er zou sprake kunnen zijn van wat Jennifer Crocker aversief vooroordeel (aversive prejudice) en automatische stereotypering (automatic stereotyping) noemt (zie Crocker, dit nummer). Zij gebruikt “aversief vooroordeel” om de attitude te beschrijven van mensen die oprecht vinden dat homoseksuele mensen gelijkwaardig zijn aan heteroseksuele personen en bevooroordeeldheid afkeuren. Deze mensen doen het uiterste om te vermijden dat ze bevooroordeeld handelen, maar hun gedrag wordt nog steeds beïnvloed door negatieve gevoelens en opvattingen over een gestigmatiseerde groep, in dit geval homoseksuele mannen en vrouwen. Het begrip “automatische stereotypering” gaat ervan uit dat mensen niet perse bewust hoeven te zijn van hun vooroordelen en hun vooroordelen kunnen toepassen zonder dat ze dat daadwerkelijk van plan zijn.

Om deze vormen van vooroordelen te onderscheiden van meer traditionele hebben mensen begrippen geïntroduceerd zoals modern racisme, subtiel seksisme (vgl. Swim, Mallett, & Stangor, 2004) of moderne homofobie. Deze moderne vormen zijn veel moeilijker om empirisch vast te stellen. Maar dat betekent niet dat ze geen negatieve gevolgen hebben voor de betrokkenen. Sommige mensen denken dat de gevolgen zelfs erger kunnen zijn dan die van uitgesproken homofobie. Bij moderne homofobie is het namelijk moeilijker om uit te maken of het werkelijk om discriminatie gaat en de onzekerheid die dat met zich mee brengt kan de stress vergroten.

Hoe ziet moderne homofobie er uit? Je zou het kunnen definiëren als onbedoelde, moeilijk te observeren

negatieve uitdrukkingen ten opzichte van homoseksualiteit of homoseksuele mannen en vrouwen. Op het Internet vond ik een website die verschillende vormen van subtiële homofobie op een rijtje zet³. Deze vormen omvatten:

- afstand houden van homoseksuele mannen en vrouwen uit angst om zelf voor homo te worden aangezien;
- in een vergadering van stoel veranderen omdat je anders naast een homoseksuele man of vrouw komt te zitten;
- denken dat een homoseksuele man of een lesbische vrouw die jou aanraakt seksuele avances maakt;
- afkeer ervaren bij publieke vertoning van homoseksuele affectie maar er geen moeite mee hebben wanneer heteroseksuelen dit doen;
- van mening zijn dat homoseksuele mannen en vrouwen te zeer voor hun rechten opkomen;
- ervan uitgaan dat iedereen die je tegenkomt heteroseksueel is;
- een homofobe grap niet aan de kaak stellen uit vrees voor homo te worden aangezien;
- een homofobe grap vertellen zodat je niet ook wordt uitgelachen of uitgelachen;
- een homoseksuele man of lesbische vrouw zien en automatisch aan zijn/haar seksualiteit denken in plaats van de gehele persoon te zien.

Mensen hebben waarschijnlijk verschillende ideeën over of iets nu werkelijk een uiting is van homofobie of niet. Je kunt ook beargumenteren dat sommige voorbeelden op deze lijst eigenlijk niet zo subtiel zijn. Het is duidelijk dat een goede definitie van subtiële homofobie nog ontbreekt en dat theorievorming op dit gebied nodig is. Er is ook nog weinig onderzoek naar verricht.

Eén van de eerste studies naar subtiële homofobie is hier in Nederland uitgevoerd door Van Wijk, Van de Meerendonk en Vanwesenbeeck (zie ook Morrison & Morrison, 2002; Raja & Stokes, 1998). Zij hebben geprobeerd een instrument te ontwikkelen dat zowel traditionele als moderne homonegativiteit meet. Zij vonden in hun studie dat mensen die hoog scoorden op de factor moderne homonegativiteit vaker van mening waren dat homoseksuele mannen en vrouwen teveel nadruk legden op hun seksuele voorkeur. Deze mensen zeggen ook moe te zijn van alle aandacht die aan homoseksualiteit wordt besteed. De onderzoekers noemen deze vormen van homofobie “modern” omdat mensen die deze meningen hebben homoseksualiteit als zodanig niet meer als een probleem zien. De uitkomsten van het onderzoek van Van Wijk et al. suggereren dat traditionele homofobie, waarin homoseksualiteit als deviant en moreel afkeurenswaardig wordt ge-

³ <http://www.seahorsesoc.org/homophobia.htm>

zien, aan het verdwijnen is. Het onderzoek laat ook zien dat homofobe gevoelens aan de oppervlakte komen wanneer mensen daadwerkelijk met homoseksualiteit geconfronteerd worden. Anders gezegd: pas wanneer homoseksualiteit zichtbaar wordt, wordt de acceptatie ervan op de proef gesteld.

Consequenties van homofobie

Uitingen van homofobie hebben uiteenlopende gevolgen voor de geestelijke gezondheid van homoseksuele mannen en vrouwen. Er is nogal wat onderzoek dat dat duidelijk maakt. Homoseksuele mannen en vrouwen hebben op verschillende manieren last van homofobie (zie bijvoorbeeld Frable, Wortman, & Joseph, 1997; Garnets, Herek, & Levy, 2003; Sandfort, de Graaf, Bijl, & Schnabel, 2001). Ten eerste kan het om concrete uitingen gaan: uitgesproken of subtiele vormen van negatieve bejegening, discriminatie of uitsluiting. Zowel ons eigen onderzoek over homoseksualiteit in de werksituatie (Bos & Sandfort, 1998; Sandfort & Vanwesenbeeck, 2000) als dat van anderen maakt duidelijk dat dit soort uitingen geen zeldzaamheid zijn en gevolgen hebben voor de mensen die hiervan het onderwerp zijn.

Maar het gaat niet alleen om openlijk gedrag. Bewustzijn van een stigma creëert ook een bepaalde gemoedstoestand in homoseksuele mannen en vrouwen, een soort voortdurend op je hoede zijn voor potentiële afkeuring en vijandigheid. Dat ophouden van zo'n schild kost de nodige energie en is niet gezond.

Dit zijn de uitersten van een dimensie van aan homofobie gerelateerde stressors die bij elkaar ook wel met "minderheidsstress" worden aangeduid (DiPlacido, 1998). Minderheidsstress is de stress waaraan individuen uit een gestigmatiseerde categorie worden blootgesteld en die boven op algemene vormen van stress komt waar iedereen last van heeft. Meyer (Meyer, 2003) onderscheidt bij homoseksuele mannen en vrouwen vier vormen van minderheidsstress:

- daadwerkelijke acute en chronische gebeurtenissen en omstandigheden;
- verwachtingen van dergelijke gebeurtenissen en de waakzaamheid die dat vereist;
- het verbergen van de eigen seksuele voorkeur;
- het zich eigen hebben gemaakt van negatieve sociale opvattingen en houdingen.

Minderheidsstress is de meest waarschijnlijke oorzaak van de onder homoseksuele mannen en vrouwen frequenter voorkomende geestelijke problemen. Een van de redenen om dat te denken is dat studies onder uitsluitend homoseksuele mannen of vrouwen systematisch laten zien dat naarmate men met meer stressoren te maken heeft men altijd een slechtere geeste-

lijke gezondheid heeft.

Toen we enkele jaren geleden onderzoeksgegevens presenteerden die wezen op het relatief vaker voorkomen van psychiatrische problemen onder homoseksuele mannen en vrouwen (Sandfort, de Graaf, & Bijl, 2003; Sandfort et al., 2001) leidde dat tot nogal wat ophef en discussie (Schippers, 2002). Er is nu meer internationaal onderzoek dat laat zien dat een homoseksuele voorkeur inderdaad een risicofactor voor de geestelijke gezondheid is. Samen met de Rutgers NISSO Groep ben ik nu aan het bekijken of er ook verschillen zijn als het om lichamelijke gezondheid gaat. Dat lijkt inderdaad het geval te zijn (Sandfort, Bakker, Schellevis, Vanwesenbeeck, & Van Lindert, aangeboden). Meer onderzoek is nodig om te begrijpen hoe ervaringen met homofobie de gezondheid aantasten, en wat maakt dat sommige homoseksuele mannen en vrouwen hier wel last van hebben en anderen niet.

Wellicht ontstaat de indruk dat homoseksuele mannen en vrouwen passieve slachtoffers zijn. Dat is natuurlijk niet het geval. Homoseksuele mannen en vrouwen gaan op meer of minder effectieve manieren met situaties van homofobie om. Er zijn zelfs mensen die suggereren dat er van confrontaties met discriminatie ook een versterkende werking uit kan gaan, in het bijzonder wanneer men negatieve bejegening als discriminatie interpreteert (Crocker & Major, 1989). Om het idee tegen te gaan dat homoseksuele mannen en vrouwen passieve slachtoffers zijn is het begrip "resilience" ingevoerd dat het vermogen aanduidt om effectief met minderheidsstress om te gaan (Diaz, Ayala, Bein, Henne, & Marin, 2001; Russell & Richards, 2003). Onderzoek is nodig naar hoe deze vaardigheid of dit vermogen zich ontwikkelt.

Geïnternaliseerde homofobie

Homofobie houdt mensen ook tegen om voor hun homoseksualiteit uit te komen en dat blijkt negatieve gevolgen te hebben voor hun welzijn (Herek, 1996; Herek, Cogan, Gillis, & Glunt, 1998; Rosario, Hunter, Maguen, Gwadz, & Smith, 2001). Homoseksuele mannen en vrouwen zelf zijn ook niet altijd vrij van homofobe opvattingen (Cabaj, 2000; Rowen & Malcolm, 2002; Shidlo, 1994). Ze hebben dergelijke opvattingen meestal al eigen gemaakt vóór ze van zichzelf wisten dat ze op mensen van het zelfde geslacht vielen. Die homofobe gevoelens waar homoseksuele mannen en vrouwen last van kunnen hebben worden "geïnternaliseerde homofobie" genoemd. Uit onderzoek naar de gevolgen van geïnternaliseerde homofobie blijkt onder andere dat homoseksuele mensen die hoog op deze dimensie scoren vaker depressief zijn (Dupras, 1994; Szymanski, Chung, & Balsam, 2001). Geïnternaliseer-

de homofobie interfereert ook met de ontwikkeling van relaties en intimiteit (Meyer & Dean, 1998). In homoseksuele mannen die HIV-geïnficeerd zijn, blijkt homofobie het ziekteverloop te versnellen (Cole, Kemeny, Taylor, Visscher, & Fahey, 1996).

In Nederlands onderzoek worden vergelijkbare verbanden gevonden, maar wat opvalt is dat er in Nederlands onderzoek maar weinig homoseksuele mannen en vrouwen zijn die problemen lijken te hebben met de eigen homoseksualiteit (Bos & Sandfort, 1999; Sandfort, Bos, & Vet, in druk). Hoe valt dat te begrijpen? Het kan natuurlijk zijn dat dit de werkelijkheid aardig weergeeft. Maar het kan ook zijn dat -er parallel aan moderne homofobie- een soort moderne geïnternaliseerde homofobie bestaat, die met de in de regel gebruikte meetschalen niet is vast te stellen. Aannemelijker is dat het meeste onderzoek in Nederland wordt uitgevoerd onder selecte groepen homoseksuele mannen en vrouwen, die beter af zijn dan "de gemiddelde homoseksueel" (Bos & Sandfort, 1999; Sandfort, 1997).

Ik ben er stellig van overtuigd dat geïnternaliseerde homofobie een groter probleem is dan op eerste gezicht blijkt. Zo lang homoseksuele mannen en vrouwen klagen dat andere homoseksuele mannen te vrouwelijk of te mannelijk zijn (Bergling, 2001; Taywaditep, 2001) of de acceptatie van homoseksualiteit in gevaar brengen, of dat lesbische vrouwen te butch zijn, of vinden dat biseksualiteit eigenlijk niet bestaat (Eliason, 2001; Mulick & Wright, 2002), zo lang is er geïnternaliseerde homofobie. Eén van de uitingen van geïnternaliseerde homofobie is immers het zich verantwoordelijk voelen voor hoe andere mensen hun homoseksualiteit vormgeven.

Waar mensen een probleem mee hebben

Er is weinig onderzoek gedaan naar waar mensen nu eigenlijk een probleem mee hebben als het om homoseksualiteit gaat. Hebben homoseksuele mannen en vrouwen in gelijke mate met homofobie te maken? Ik ben zelf geïnteresseerd in de rol die traditionele mannelijkheid en vrouwelijkheid hierbij speelt. Samen met Rita Melendez van de San Francisco State University ben ik dit aan het uitzoeken in een steekproef van homoseksuele mannen met een Latino achtergrond (Sandfort, Melendez, & Diaz, in voorbereiding). Latino betekent dat deze mannen in de Verenigde Staten wonen maar wortels hebben in Puerto Rico, Mexico, Cuba, Centraal en Zuid Amerika.

Aan de mannen in dit onderzoek werd gevraagd om aan te geven in welke mate zij zichzelf als vrouwelijk en mannelijk beschouwden. We weten niet precies op welke basis men deze vragen beantwoordde, maar wat er uit het onderzoek komt maakt duidelijk

hoe belangrijk vrouwelijkheid is. Het blijkt namelijk dat meer feminine homoseksuele mannen vaker met homofobie worden geconfronteerd; ze worden vaker voor gek gezet, vaker uitgescholden en bedreigd. En dit blijkt gevolgen te hebben voor hun welzijn: ze voelen zich vaker alleen en depressief. Deze bevindingen suggereren dat het niet alleen maar homoseksualiteit is die negatieve reacties oproept. De negatieve reacties hebben dus ook met gender te maken. Meer onderzoek is nodig om uit te zoeken waar homofobe reacties nog meer op gebaseerd zijn.

Hoe het verder moet

Als we homofobie daadwerkelijk willen aanpakken is het noodzakelijk om te begrijpen hoe homofobie werkt. In dergelijk onderzoek moeten we niet uitsluitend afgaan op wat mensen over zichzelf vertellen; het is te eenvoudig om een rooskleurig beeld te schilderen. Verder moet homofobie als sociaal probleem niet alleen op het niveau van individuen maar ook op dat van instituties onderzocht worden. Dat betekent dat een interdisciplinaire aanpak is aangewezen, met psychologen, sociologen en historici. Ook moet in dergelijk onderzoek rekening worden gehouden met het feit dat homoseksuele personen soms verschillende minderheidsposities tegelijkertijd innemen. Het zou verder een stap vooruit zijn wanneer we over een taxonomie van homofobe uitingen of situaties konden beschikken: wat voor soorten homofobie komen er voor en wat zijn daarvan de determinanten? Het is mijn overtuiging dat homofobie nog lange tijd een serieus probleem blijft, dat onze aandacht blijft vergen.

Literatuur

- Bergling, T. (2001). *Sissyphobia. Gay men and effeminate behavior*. New York: Haworth.
- Bos, H., & Sandfort, T.G.M. (1998). *Seksuele voorkeur en werk. Zò maakt het verschil*. Zoetermeer: ABVA-KABO.
- Bos, H., & Sandfort, T. G. M. (1999). *Homoseksuele mannen en vrouwen over hun werksituatie: "De prijs die ik betaal"*. Zoetermeer: ABVAKABO FNV.
- Cabaj, R. P. (2000). Substance abuse, internalized homophobia, and gay men and lesbians: Psychodynamic issues and clinical implications. *Journal of Gay & Lesbian Psychotherapy*, 3, 5-24.
- Chuang, H.T., & Addington, D. (1988). Homosexual panic: A review of its concept. *Canadian Journal of Psychiatry*, 33, 613-617.
- Cole, S.W., Kemeny, M.E., Taylor, S.E., Visscher, B.R., & Fahey, J.L. (1996). Accelerated course of human immunodeficiency virus infection in gay men who conceal their homosexual identity. *Psychosomatic Medicine*, 58, 219-231.

- Crocker, J., & Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychological Review*, 96, 608-630.
- De Graaf, H., & Sandfort, T.G.M. (2000). *De maatschappelijke positie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen*. Delft: Eburon.
- Diaz, R.M., Ayala, G., Bein, E., Henne, J., & Marin, B.V. (2001). The impact of homophobia, poverty, and racism on the mental health of gay and bisexual Latino men: Findings from 3 US cities. *American Journal of Public Health*, 91, 927-932.
- DiPlacido, J. (1998). Minority stress among lesbians, gay men, and bisexuals: A consequence of heterosexism, homophobia, and stigmatization. In G. M. Herek (Ed.), *Stigma and sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals* (Vol. 4, pp. 138-159). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dupras, A. (1994). Internalized homophobia and psychosexual adjustment among gay men. *Psychological Reports*, 75, 23-28.
- Eliason, M. (2001). Bi-negativity: The stigma facing bisexual men. *Journal of Bisexuality*, 1, 137-154.
- Frable, D.E.S., Wortman, C., & Joseph, J. (1997). Predicting self-esteem, well-being, and distress in a cohort of gay men: The importance of cultural stigma, personal visibility, community networks, and positive identity. *Journal of Personality*, 65, 599-624.
- Franck, K.C. (2002). Rethinking homophobia: Interrogating heteronormativity in an urban school. *Theory & Research in Social Education*, 30, 274-286.
- Garnets, L.D. (2002). Sexual orientations in perspective. *Cultural Diversity & Ethnic Minority Psychology*, 8, 115-129.
- Garnets, L.D., Herek, G.M., & Levy, B. (2003). Violence and victimization of lesbians and gay men: Mental health consequences. In L.D. Garnets & D.C. Kimmel (Eds.), *Psychological perspectives on lesbian, gay, and bisexual experiences* (2nd ed.) (pp. 188-206). New York: Columbia University Press.
- Herek, G.M. (1987). Can functions be measured? A new perspective on the functional approach to attitudes. *Social Psychology Quarterly*, 50, 285-303.
- Herek, G.M. (1988). Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: Correlates and gender differences. *Journal of Sex Research*, 25, 451-477.
- Herek, G.M. (1996). Why tell if you're not asked? Self-disclosure, intergroup contact, and heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men. In G.M. Herek & J.B. Jobe (Eds.), *Out in force: Sexual orientation and the military* (pp. 197-225). Chicago: University of Chicago Press.
- Herek, G.M. (2002). Heterosexuals' attitudes toward bisexual men and women in the United States. *Journal of Sex Research*, 39, 264-274.
- Herek, G.M. (2004). Beyond "homophobia": Thinking about sexual prejudice and stigma in the twenty-first century. *Sexuality Research and Social Policy*, 1, 6-25.
- Herek, G.M. (Ed.). (1998). *Stigma and sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Herek, G.M., Cogan, J.C., Gillis, J., & Glunt, E.K. (1998). Correlates of internalized homophobia in a community sample of lesbians and gay men. *Journal of the Gay & Lesbian Medical Association*, 2, 17-25.
- Herek, G.M., Gillis, J., & Cogan, J.C. (1999). Psychological sequelae of hate-crime victimization among lesbian, gay, and bisexual adults. *Journal of Consulting & Clinical Psychology*, 67, 945-951.
- Kite, M.E., & Whitley, B.E.J. (1996). Sex differences in attitudes toward homosexual persons, behaviors, and civil rights: A meta-analysis. *Personality & Social Psychology Bulletin*, 22, 336-353.
- Lesser, R.C. (1996). Category problems: Lesbians, postmodernism, and truth. *Psychoanalysis & Psychotherapy*, 13, 153-159.
- Meyer, I.H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129, 674-697.
- Meyer, I.H., & Dean, L. (1998). Internalized homophobia, intimacy, and sexual behavior among gay and bisexual men. In G.M. Herek (Ed.), *Stigma and sexual orientation: Understanding prejudice against lesbians, gay men, and bisexuals* (Vol. 4, pp. 160-186). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Morrison, M.A., & Morrison, T.G. (2002). Development and validation of a scale measuring modern prejudice toward gay men and lesbian women. *Journal of Homosexuality*, 43, 15-37.
- Mulick, P.S., & Wright, L.W.J. (2002). Examining the existence of biphobia in the heterosexual and homosexual populations. *Journal of Bisexuality*, 2, 45-64.
- Paars over roze*. (2001). Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Raja, S., & Stokes, J.P. (1998). Assessing attitudes toward lesbians and gay men: The Modern Homophobia Scale. *Journal of Gay, Lesbian, & Bisexual Identity*, 3, 113-134.
- Rosario, M., Hunter, J., Maguen, S., Gwadz, M., & Smith, R. (2001). The coming-out process and its adaptational and health-related associations among gay, lesbian, and bisexual youths: Stipulation and exploration of a model. *American Journal of Community Psychology*, 29, 113-160.
- Rowen, C.J., & Malcolm, J.P. (2002). Correlates of internalized homophobia and homosexual identity formation in a sample of gay men. *Journal of Homosexuality*, 43, 77-92.
- Russell, G.M., & Richards, J.A. (2003). Stressor and resilience factors for lesbians, gay men, and bisexuals confronting antigay politics. *American Journal of Community Psychology*, 31, 313-328.
- Sandfort, T.G.M. (1997). Sampling male homosexuality. In J. Bancroft (Ed.), *Researching Sexual Behavior: Methodological Issues* (pp. 261-275). Bloomington: Indiana University Press.
- Sandfort, T.G.M. (1998). Nog lang niet klaar. De permanente noodzaak van een lesbische en homo-beweging. In J. Veenker (Ed.), *Roze Tijden. Kansen en risico's voor de lesbische en homobeweging* (pp. 91-103). Amsterdam: Schorer.

- Sandfort, T.G.M., Bakker, F., Schellevis, F., Vanwesenbeeck, I., & Van Lindert, H. (Aangeboden). Homosexuals and bisexuals report worse physical and mental health than heterosexuals; findings from a Dutch population survey.
- Sandfort, T.G.M., Bos, H., & Vet, R. (In druk). Lesbians and gay men at work: consequences of being out. In A.M. Omoto & H.S. Kurtzman (Eds.), *Sexual orientation and mental health: Examining identity and development in lesbian, gay, and bisexual people*. Washington DC: APA.
- Sandfort, T.G.M., de Graaf, R., & Bijl, R.V. (2003). Same-sex sexuality and quality of life: Findings from the Netherlands Mental Health survey and incidence study. *Archives of Sexual Behavior*, 32, 15-22.
- Sandfort, T.G.M., Graaf, R. de, Bijl, R.V., & Schnabel, P. (2001). Same-sex sexual behavior and psychiatric disorders: Findings from the Netherlands mental health survey and incidence study (NEMESIS). *Archives of General Psychiatry*, 58, 85-91.
- Sandfort, T.G.M., Melendez, R., & Diaz, R. (In voorbereiding). *Femininity, homophobia and mental health consequences in Latino gay and bisexual men*.
- Sandfort, T.G.M., & Vanwesenbeeck, W.M.A. (2000). *Om-gangsvormen, werkbeleving en diversiteit bij de Nederlandse politie*. Delft: Eburon.
- Schippers, J. (2002). Homoseksualiteit en psychiatrische stoornissen: samenhang niet aangetoond. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 146, 1675-1677.
- Shidlo, A. (1994). Internalized homophobia: Conceptual and empirical issues in measurement. In B. Greene & G.M. Herek (Eds.), *Lesbian and gay psychology: Theory, research, and clinical applications* (Vol. 1, pp. 176-205). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Swim, J.K., Mallett, R., & Stangor, C. (2004). Understanding subtle sexism: Detection and use of sexist language. *Sex Roles*, 51, 117-128.
- Szymanski, D.M., Chung, Y., & Balsam, K.F. (2001). Psychosocial correlates of internalized homophobia in lesbians. *Measurement & Evaluation in Counseling & Development*, 34, 27-38.
- Tamboer, K. (1972). *Justitiedossier. Zwartboek over de houding van de Nederlandse overheid tegenover homoseksualiteit en het COC*. Amsterdam: COC.
- Taywaditep, K.J. (2001). Marginalization among the marginalized: Gay men's anti-effeminacy attitudes. *Journal of Homosexuality*, 42, 1-28.
- Theodore, P.S., & Basow, S.A. (2000). Heterosexual masculinity and homophobia: A reaction to the self? *Journal of Homosexuality*, 40, 31-48.
- Tielman, R. (1982). *Homoseksualiteit in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Van de Meerendonk, B., Eisinga, R., & Felling, A. (2003). Application of Herek's attitudes toward lesbians and gay men scale in the Netherlands. *Psychological Reports*, 93, 265-275.
- Van de Meerendonk, B., & Scheepers, P. (2004). Denial of equal rights for lesbians and gay men in The Netherlands, 1980-1993. *Journal of Homosexuality*, 47, 63-80.
- Van den Akker, P., Halman, L., & De Moor, R. (1994). Primary relations in Western societies. In P. Ester, L. Halman & R. de Moor (Eds.), *The Individualizing Society. Value Change in Europe and North America* (pp. 97-127). Tilburg: University Press.
- Weinberg, G. (1972). *Society and the healthy homosexual*. New York: St. Martin's Press.
- Wilkinson, W.W. (2004). Authoritarian hegemony, dimensions of masculinity, and male antigay attitudes. *Psychology of Men & Masculinity*, 5, 121-131.
- Yang, A.S. (1997). The polls-trends: Attitudes toward homosexuality. *Public Opinion Quarterly*, 61, 477-507.

Abstract

Homophobia: Which problem? Whose problem?

Homophobia, a concept that exists for over 30 years, has inspired a lot of research, theory building, and social action. The concept as such has been criticized extensively as well. Alternative concepts have been suggested, which offer a different perspective on the phenomenon. A recurrent question is whether homophobia still constitutes a problem in the Netherlands. Research suggests a high level of tolerance, especially in comparison with other countries. It is unclear, however, to what extent these data reflect true acceptance of homosexuality. While opinions about homosexuality might have changed, underlying sentiments might not. Homophobia has implications for the mental health for homosexual people. It is not clear what aspect of homosexuality bothers people. More research is needed to be able to effectively counteract homophobia.